

FORUM

AZ ÚJ DALOSOK KÖZT RÉGI ARANY FIA*

Századunk első évtizedében a Négyesy László stílusgyakorlatain szárnyukat próbálgató, egymással heves szócsatákat vívó fiatalok legjobbjai – miközben világirodalmi példák nyomán a magyar irodalom megteremtésén fáradoztak – nem szakadtak el a magyar hagyományoktól, erősen kötődtek az úgynevezett „nép-nemzeti” iskola értékeihez, különösen Arany János költői örökségéhez. Magukba kívánták integrálni az egész európai kultúrát, de azt magyar talajon akarták kivirágoztatni. „Én hazai remeket s idegen lángeleket imádó, / Nemzetem és a világ mestereit tanulom” – írja Juhász Gyula Oláh Gábornak 1904-ben (*Epistole I.*). Nem a „nép-nemzeti” iskola Arany utáni nemzedékéhez, a századvég Arany-epigonjaihoz kapcsolódtak, visszanyúltak az ősforráshoz, Arany Jánoshoz. Babits–Juhász–Kosztolányi fiatalkori levelezése tanúsítja, számukra Arany volt a mérce.

Babits Kosztolányit Arany János-kötettel a kezében képzelet, Kosztolányi a maga pózoló modorában azzal dicsekszik Juhásznak francia nyelvtudását fitogtatván: „ha jó francia fordítás lenne Aranyból, őt is úgy élvezném”.¹ Aranyt mindig a világirodalom legnagyobbjaival együtt említik. Kosztolányi szerint „Poe Edgarnál és Baudelairenál mindig nagyobb lesz

*Elhangzott a Magyar Irodalomtörténeti Társaság vándorgyűlésén Szegeden.

¹Juhász Gyula *Összes Művei*. Szerk.: Péter László. Bp. 1963–1983. (Továbbiakban: JGYÖM) 9. 13.

Shakespeare és Arany”² „Aranyt nem lehet eléggé idézni” – lelkendezik Babits Kosztolányinak, és Leconte de Lisle-t Arany Jánoshoz hasonlítja: „Alig van több nagy epikus – írja – igazán epikus – mint épp Leconte és Arany”; „dühöngök magamban – fakad ki Arany verset szavalván „éjfélkor” – , ha én valaha ezt megközelíthetném”.³ Hasonlóan nyilatkozik Kosztolányi is: „Arany az, akit legjobban irigylek a világon”, és Aranyt emlegeti a századvégi dekadensekkel szemben,⁴ mire Babits úgy vélekedik: „könnyű volna bebizonyítanom, hogy Arany János és főleg nyelve (és ha az, akkor már ő is) – dekadens.”⁵

Arany nyelvészete bővölte el leginkább a fiatalokat. Amikor Babits Kosztolányinak *A bal lator* című versét olvasván a félmúlt használatát veti szemére, Kosztolányi Arannyal replikázik: „Arany János sem riadt tőle vissza – magyarázza –, nekünk is épp oly jó szolgálatot tesz, mint neki.”⁶ A *Childe Harold* fordító Kosztolányi Aranyt tekinti példaképének, úgy véli Byront „teljes jól nálunk csak Arany tudta volna tolmácsolni”. Tiltakozik ellene, hogy Arany nyelve dekadens volna: „én is egymás mellé állítottam Baudelairet és Aranyt – írja –, de nem merészeltem az ő szentséges márvány nyelvét dekadensnek nevezni”. Kosztolányi a dekadensek egyedüli érdemének a nyelv „bizonyos realitását” tartja, de szerinte „ezt a durva földszagú hívséget sokkal hívebben meglelhetjük a nagy klasszikusokban Aranyban, Danteban, Shakespeareban”, majd Arany *Bolond Istókját* és a *Nagyidai cigányokat* hozza példaként.⁷ Arany nyelvészését, nyelvteremtő erejét Babits zseniálisnak tartja és tiltakozik Balázs Béla fellengős, közhelyszerű lekicsinylő kijelentése ellen, hogy Arany „jól

² Babits – Juhász – Kosztolányi levelezése. Sajtó alá rendezte: Belia György. Bp. 1959. (Továbbiakban: Lev.) 25.

³ Lev. 30., 34.

⁴ Lev. 26.

⁵ Lev. 41.

⁶ Lev. 37.

⁷ Lev. 44.

tudott magyarul: ez az egész”: „akarom megkockáztatni – írja bosszankodva Juhász Gyulának –, hogy babonának tartom, mintha apánk olyan jól tudott volna „magyarul”. „Magyarul” kétségtelen egy már meglevő nyelvet jelent – volt már sok magyar nyelv a HB óta: de Arany apánk ezek egyikén sem írt két sort se igen (legfeljebb prózát). Honnan tudjuk hát – kérdi ironikusan –, hogy jól tudott magyarul? Nem magyarul írt, hanem Aranyul; új nyelvet csinált magának, mely bármely konvencionális magyar nyelv szempontjából bátran hibásnak, rossznak mondható.”⁸ Levelezésükből tudjuk, hogy Babits megkísérelte Arany Jánost angolra fordítani,⁹ „Egy kölyök Arany – hízeleg neki ez alkalomból Kosztolányi. – Mi az ördögnek fordítja angolra Aranyt?”¹⁰ Aranyhoz hasonlítani a legnagyobb dicséret volt szemükben. Kosztolányi Juhász egyik versét így méltatja: „aranyjánosian egyszerű, kifogástalanul numerosos”.¹¹

A legnagyobb hévvel (mint általában) Juhász Gyula lelken-dezett Aranyért a fiatalok közül. (Igaz, ő barátainál valamivel később, csak 1905-ben érez rá igazán Arany művészetének ízére.) „Arany lírája: utolsó vigaszom – vallja Oláh Gábornak. – Imádom Aranyt, és írni fogok róla.”¹² Hasonlókat ír Kosztolányinak is: „Arany lírája: ez egyetlen vigasztaló témám. Majd írok róla valamit. Talán.”¹³ „Ma Maeterlinck, holnap Arany” – számol be olvasmányairól Gedő Simonnak.¹⁴ Nála az Arany-kultusz mélyebb gyökerekből táplálkozott és tartósabb volt, mint társainál: életre szólott.

Aranyról mindhárman (Babits–Kosztolányi–Juhász) írni szándékoznak. Kosztolányi Juhásznak egy rövid cikk elküldé-

⁸ JGYÖM, 9. 50.

⁹ Lev. 130.

¹⁰ Lev. 139.

¹¹ JGYÖM, 9., 22.

¹² Uo. 43.

¹³ Uo. 44.

¹⁴ JGYÖM, 9., 101.

sét ígéri Aranyról,¹⁵ Babits Arany életrajzot tervez: „Arany János életrajzára óriási adatgyűjteményt halmoztam össze”¹⁶ – írja Kosztolányinak, aki lelkes helyesléssel válaszolja: „Mily isteni élvezet lehet Aranyban dúskálni önnek! (...) Nagyon várom közlését, mert még ma is Arany és Byron kedvenc költőim.”¹⁷ Juhász 1905 júniusában közli Oláh Gáborral, hogy

„Arany János stúdiomokba merült”: „az öreg minden betűjét falom, eszem – írja –, mint ő írta az Iliászról. Szándékom megírni életrajzát, amint én tudom. Szeretnék olyasmit csinálni, mint amelyet Bielsowszky csinált Goethével és Carlyle Schillerrel”.¹⁸

Ez idő tájt több levelében említette tervezett Arany-dolgozatát, s a Virágfakadásban valóban közzétette rövid „kísérlet” Arany művészi újraértékelésére.¹⁹ Oláh Gábort kéri, írja meg kritikai észrevételeit „keményen, erősen”.²⁰ 1906 nyarán Babits kérdésére így válaszol: „Azt a bizonyos Arany Jánost még mindig erősen üzöm”, majd tudatja vele, hogy készül a doktori disszertációja: Arany stílművészetéről.²¹

Az egyetemi ifjak Arany-rajongásában része volt Riedl Frigyes személyes hatásának is. Riedl 1905-ben foglalta el a budapesti egyetemen Gyulai Pál már korábban megüresedett katedráját, és 1905 őszén Arany lírájáról adott elő. A fiatalok azonban már korábban ismerték munkáit, főként Arany Jánosról írt könyvét. Oláh Gábor 1905 nyarán így biztatja Juhász Gyulát: „Ha Riedl derék dolgozatának megteremtéd a párját, esetleg túltevőjét: egész lélekkel rázom meg buta rendőrkard-

¹⁵ Uo. 18.

¹⁶ Lev. 79.

¹⁷ Lev. 82.

¹⁸ JGYÖM, 9., 37.

¹⁹ JGYÖM, 5., 48–50.

²⁰ JGYÖM, 9., 72.

²¹ Uo. 100.

vagdosta kezedet!”²² Juhász is pár héttel később hivatkozik Riedlre,²³ Kosztolányi pedig a legnagyobb elismeréssel ír róla Babitsnak:

„A budapesti Egyetemnek van most egy tanára, akit érdemes hallgatni: Riedl Frigyes. Ez a fiatal ember hitem szerint méltó arra, hogy róla, mint az első magyar irodalomtörténészről szóljunk. Egykor talán megírandja a magyar irodalomtörténetet, mely még eddig a jövő ködében szendereg.”²⁴

Riedl tudói egyénisége Juhász Gyulát is lenyűgözte, tudjuk, hogy 1906 tavaszán Riedl Arany Jánosát tanulmányozta.²⁵

Juhász Riedl iránti tiszteletét növelte, hogy professzorát meleg barátság fűzte példaképéhez, a tragikus sorsú Péterfy Jenőhöz, „a legnagyobb magyar esszéistához”. Babits nem osztja Juhász Péterfy rajongását: „Olvasom (...) Péterfy esszéit – írja Kosztolányinak. – (Ezek, alig merem mondani, nem tetszenek.)”²⁶ Kosztolányinak valószínű Juhász hívta fel a figyelmét Péterfyre, egyik levelében kérdezi Juhásztól, „hol és mennyiért” kaphatná meg „Péterfy Jenő összegyűjtött tanulmányait”.²⁷ A gyenge idegzetű Juhászt nyilván Péterfy betegsége is vonzotta: „Péterfy Jenő úri betegsége szállott meg: ördögös vagyok” – panaszkodik Oláh Gábornak.²⁸ Rokonnak érezte a kettőjük sorsát is: „Ha Péterfy Jenő – aki si licet magna componere parvis szellemrokonom – azt írta Riedlnek: „Jobb szeretnék lenni egy pinián toboz, mint Budapesten főreáliskolai tanár” – úgy én is elmondhatom: Jobb szeretnék lenni semmi, mint valami” – írja Kosztolányinak.²⁹ A „finom

²² Uo. 38.

²³ Uo. 44.

²⁴ Lev. 106.

²⁵ JGYÖM, 9., 93–94.

²⁶ Lev. 54.

²⁷ JGYÖM, 9., 33.

²⁸ Uo. 43.

²⁹ Uo. 44.

és ideges Riedl Frigyes”³⁰ Péterfy iránti rajongását évtizedek múltán is felidézi: Péterfy „sötéten ragyogó szelleme ott lebegett mindig körülötte. Riedl arca valósággal átszellemült, a hangja sirt az emlékek melegétől (. . .) nagy árnyéka a padlón lassan és rejtelmesen húzódott utána, mint egy halott árnyéka, egy halott baráté, amelytől nem tud és nem akar szabadulni többé.”³¹

Juhász Gyula „rajongva szeretett nagy mesterére” Riedl Frigyesre 1923-ban így emlékezik:

„ránk akkori fiatalokra, akár a tudomány, akár az irodalom ösvényén indultunk el, a legmélyebb és legmarandóbb hatást tanáraink közül mégis egy csodálatos férfi tette, akit Riedl Frigyesnek hívtak. (. . .) Mikor Riedl Frigyes az előadó terembe lépett, hirtelen elektromos áram futott végig rajtunk, érezni kellett egy rendkívüli ember jelenlétét (. . .) Előadásában egészen sajátos erejű drámaiság volt.”³² 1927-ben pedig így vall: „Négyesy László, Riedl Frigyes és Katona Lajos: ez a három tanárom jelentette számomra a mestert.”³³

Riedl Arany János könyvének – egyetemi előadásait nem ismerjük –, jelentős szerepe volt az egyetemi ifjak Arany-tiszteletének kialakulásában. Megtalálhatta benne ki-ki a maga ideálját. A „líraellenes”, objektivitásra törekvő Babits ilyen – őt igazoló – megállapításokat olvashatott: „Arany elsősorban epikus költő volt: ő a szerelmi érzelmeket tárgyiasítva, elbeszélő költeményeiben fejezi ki.”³⁴ Vagy amikor Riedl magától Aranytól idéz: „Én csak bizonyos objektív állapotban tudom kezelni az érzelmeket.”³⁵ Kosztolányi Riedlnek Arany lélektani elemző módszerét és realizmusát hangsúlyozó fejtegetéseiben érezhette saját törekvései igazolását: „Pesszimizmus, lélektani elemzés – írja Riedl –, a természetbe való átömlés, a

³⁰ JGYÖM, 6., 46.

³¹ JGYÖM, 7., 64.

³² Uo. 62–63.

³³ JGYÖM, 8., 57.

³⁴ Riedl Frigyes: *Arany János*. Bp. 1920.⁴ (Továbbiakban: Riedl) 47.

³⁵ Uo. 57.

realisztikus részletezés – mindezekre nézve Arany költészetének vízerei és folyamai a modern világirodalom óceánjába szakadnak.”³⁶ Vagy: „Arany költői fejlődésvonalát bizonyos szemlélődő contemplatív realizmusban találtuk.”³⁷ Nem véletlenül írja Kosztolányi Babitsnak: „oktalan a dekadensektől nyelvet tanulni, mikor nyitva áll előttünk az ős forrás, melyből kényünkre meríthetünk”.³⁸

Rokonának érezte Aranyt Juhász Gyula is Riedl fejtegetései nyomán. Riedl Arany szemlélődő természetét hangsúlyozta, aki nem a tett embere volt,³⁹ „kedélyvilága és akaratereje gyógyíthatatlanul meg vannak támadva – állapítja meg, majd idéz Aranyt egy 1858-ban Tompa Mihályhoz írt leveléből: „Szenvedő halottnak lenni – írja Arany –, örömet semmiben nem találni, sőt magától az örömtől futni, mert az is fáj, mint betegnek a kacagás – mindezt én átéltem a közelebbi évek alatt.”⁴⁰ Hogyne érezte volna magára is találónak az ideg- és akaratgyöngye Juhász Gyula az ilyen mondatokat: „Azt kell mondani, hogy Arany az idegreakciók vértanúja volt.”⁴¹ Rokonának érezte a múltba tekintő, álmodozó Aranyt is: „Engem is a bánat megviselvén zordul – idézi Riedl Aranytól –, vigaszért hő lelkem a múltba fordul”, majd megállapítja: „mintha sehol sem érezte volna magát otthon, csak az álmok birodalmában”.⁴² Beszélt Riedl Arany magányosságáról: „Egyedül lenni milliók közt mily sors!”⁴³ Mintha ezt visszhangozná a fiatal Juhász Gyula magányosság érzése: „Bolyongok magamban, / Emberrengetegben / Sívó sivatagban.” (*Puszták*)

³⁶ Uo. 94.

³⁷ Uo. 103.

³⁸ Lev. 45.

³⁹ Riedl 90–91.

⁴⁰ Uo. 39., 40.

⁴¹ Uo. 41.

⁴² Uo. 36.

⁴³ Uo. 40.

Taine pozitívista módszerét példának tekintő Riedl elemzései mindenre kiterjedtek. Foglalkozott Arany humorával, s ebben Juhász szintén rokonának érzi a nagy elődöt. 1905 nyarán döbbenet panaszolja Oláh Gábornak, hogy humora „forrása apadoz”, irigyli „a nagy és szerény Babits Mihályt”, akinek „Arany kedélye, nedűje van”. Saját elkeseredését példázván Arany egy hasonló hangulatú versét idézi:

Nem marad Kómosz velem,
Sem a szende múzsák,
Csak a humor-nélküli
Pusztá nyomorúság.

Arany: *En philosophe*⁴⁴

Foglalkozik Riedl Arany művészetében a büntudat, a lelki furdalás szerepével: „az ember akarva, nem akarva, saját bírója – írja. – Lelkiismeretünk a legnagyobb jutalomnak: az önmegelégedésnek és a legnagyobb büntetésnek: a teljes lelki megbomlásnak forrása.”⁴⁵ Kiemeli Toldi vezeklését, mikor „a flagellánsok közt vérig korbácsolja önmagát, vezekel szerelme átkozott voltáért”.⁴⁶ Az állandó büntudattal küszködő Juhász feltehetően ennek hatására is írta a *Flagellánsok énekét*.

Az együtt induló fiatalok közül Juhász Gyulát fűzték leg-erősebb szálak Arany Jánoshoz. A középiskolában még Kiss Józsefre esküszik, „Arany Jánost gyanússá tette” előtte „a hivatalos Toldi olvasása a (. . .) Lehr Albert magyarázó jegyzeteivel”,⁴⁷ de 1904-ben Csokonai jelentőségét már abban látja, hogy „művésze Arany János prófétájának mutatja (. . .) mennyire rokon Csokonai és Arany realizmusa – állapítja meg csodálkozva. – Pedig mind a kettő egyazon forrásból fakad: a művészi látásból és egyben jelentkezik: a művészi visszaadás-

⁴⁴ JGYÖM, 9., 51.

⁴⁵ Riedl, 169.

⁴⁶ Uo. 227.

⁴⁷ JGYÖM, 6., 428.

ban.⁴⁸ 1905-ben pedig már „par excellence modern lírikusnak” nevezi Aranyt „a legnagyobbak közül”.⁴⁹

„Én Aranyról kissé más véleménnyel vagyok, mint a közvélemény – fejtegeti Oláh Gábornak. – Sokkal modernebbnek és sokkalta emberibbnek látom, mint mások. Ideges érzékenység és merő finomság, de józan humorral szaturálva. A mi nagyfejű szépészeink egy kissé öreg és unalmas Atyaistent faragtak belőle. Ebből annyi igaz, hogy ő is mindent megért és mindent megbocsát, de az is igaz, hogy nem szeretett trónra ülni s nagyon szeretett találós meséket faragni a sceptrumára. Van valami dekadens benne – állapítja meg –, s ez benne a legértékesebb. „Egy fájó gép, mely pipál.” S tegyük hozzá: s aki ezt meg meri írni magáról. Mélységek, mélységek, Shakespeare bohócainak bölcsesége: ki látta ezt eddig a tamburás öreg úrban?”⁵⁰ „Szeretem, amit Aranyról mondasz! – írja neki Oláh Gábor. – Ez már a huszadik század emberének a gondolata.”⁵¹

Arany művészete, sorsa, egyénisége egyre jobban foglalkoztatja Juhászt, leveleiben „Arany János-i mélabúval” üdvözli barátait, Arany nem méltatlan követőjének” mondja magát. Szakdolgozatot ír, doktori disszertációt tervez Aranyról. Oláh Gábor csipkelődő kérdésére közli vele: „Fent nevezett Arany Jánosból még mindig nem bolondult ki és most írja Arany Ősze című kis remekét.”⁵² Négyesy Lászlóhoz írt levelében „élete legderekből céljának” tekinti Arany János életéről és művészetéről készülő írását. „Egyelőre közeli cél: „Arany stílművészeté”-nek megírása – számol be professzorának munkájáról. – Ehhez szedegetem a mézet e munkás nyaram folyamán.”⁵³ Négyesy nem osztja Juhász Arany-rajongását: „Én nem csodálom mindig – írja –, sokszor nem elég eredeti, sokszor száraz vagy helyenként prózai; de genialitása kétségtelen, intenciója csodálatos (. . .) Ami meg nyelvét illeti, a

⁴⁸ JGYÖM, 5., 24.

⁴⁹ Uo. 49.

⁵⁰ JGYÖM, 9., 37.

⁵¹ Uo. 38.

⁵² Uo. 96.

⁵³ Uo. 108.

legtípikusabban magyar igazán. Ha ön ezt a témát kidolgozza, igazán szolgálatot tesz vele a magyar szellemi életnek.”⁵⁴ Juhász dolgozatának elkészültéről nem tudunk, arról sem, meddig jutott vele, valószínű vidékre kerülése megakadályozta munkájában.

Juhász Arany iránti vonzódását fokozza sorsuk (valódi vagy vélt) rokonsága. 1906 őszén – Máramarosszigetre kerülvén, kiszakadva az irodalmi és kulturális élet központjából – úgy érzi, Arany nyomdokába lépett, aki fiatalon itt volt vándorszínész. Arany nyomát kutatja és drámát tervez *Arany Szigeten* címmel, sajnos, ez is csak terv maradt. Fél, hogy egész élete töredék lesz, „mint az Arany Jánosé”. Nagy magányában, ha az „unalom szürkén borong a rőt ugar felett”, képzelete benépesíti a tájat, s az egyetemi társak mellett ott a nagy előd, Arany János:

És nem vagyok már egyedül a kis Iza Szigetén.
S a búsuló füzes között egy nagy árny tart velem,
A debreceni histrió, ki itt járt Keleten,
S ha e kopár Szigetről ő Margitszigetre ért,
Elérem én is tán – Párizst, nagy álmom szigetét!

(*Alleluja*)

Párizst ugyan nem érte el, de Arany-rajongását az idő nem tudta kikezdeni. Máramarosszigeti emléke együtt élt benne Arany János nevével: „Milyen lehet most a kis Izapart – sóhajtja a háború idején –, / Hol Arany János nyomait keresem? ” (*Máramarossziget*) Tudatosan vállalta Arany örökségét, „Az új dalosok közt / Régi Arany fiá”-nak vallotta magát (*Verseim után*), cikkeiben, leveleiben lépten-nyomon Arany-sorokra parafrázisokra bukkanhatunk. Előszeretettel idézte – saját sorsára gondolva – Arany *Dante* című versének sorát: „Az ember . . . a költő (mily bitang ez a név!)” 1910-ben szo-

⁵⁴ Uo. 112.

morúan gondol a „magyar Homérra”, ki szintén „költő és tanár volt”, mint ő, és béketűrően viselte „a hivatalnok packázásait”:

Ó nagy elődöm, szép apám,
Te Atlasa a nyugalomnak,
De engem új kor új fiát
Villámos vágyak ostromolnak!

(*Tanár úr volnék*)

Nem maradt hatástalan Arany-tisztelete költészetének, költői nyelvének fejlődésére, alakulására sem. Juhásznak a kortársakénál erősebb kötődése a magyar hagyományokhoz közismert: nem robbantott formákat, a régieket töltötte meg új tartalommal. A hagyomány és haladás jelszavát nemcsak hangoztatta, költészetében meg is valósította. Nem volt ez képzelenség, hiszen a modern irodalom hívei közül többen Arany tisztelői voltak. „Arany Jánosról szebben, okosabban nem írt senki – írja Juhász joggal – Ignotusnál és – Fenyő Miksánál, akinek remek esszéjét a *dekadens Figyelőben* olvassa el üres óráiban bárki a régi magyarok közül.”⁵⁵ „Ha Nietzsche ismerete volna Aranyt, ő, aki Keller Gottfriedet úgy szerette! – mondja elragadtatva. – De azért ami Arany volt, az Arany marad.”⁵⁶ Kosztolányi *Négy fal között* című kötetéről írt bírálatában a legnagyobb dicséret, hogy Aranyhoz méri: „Így még nem verselt nálunk Aranyon, a legnagyobb artifexen kívül csak egy-kettő”.⁵⁷ Adyt is Arany mellé állítja: „Adyról ma már bátran el merjük mondani – írja 1908-ban –: Arany János mellett a legnagyobb poétánk”.⁵⁸ Másutt így ír: „maga Arany János mutatta meg a saját művészi példájával egy új, artisztikusabb, egyénibb és modernebb költészet útját”.⁵⁹

⁵⁵ JGYÖM, 5., 77.

⁵⁶ Uo. 98.

⁵⁷ Uo. 113.

⁵⁸ Uo. 236.

⁵⁹ Uo. 492.

Az alkatának, egyéniségének adekvát költői kifejezését jelentősen elősegítette Arany János költészete. *Az Iza partján* című költeménye nemcsak tisztelet „A legnagyobb”-nak, „kit / Magyar föld adott, / Kinek a legszebb / Dallam adatott”, felidézi Arany *Tölgyek alatt* című versének hangulatát is. Nemcsak a forma hasonló, de a vízimalom asszociációja is: „Vízimalomról / Ő is énekelt / A tölgyek alatt / Mikor este lett.” Egy évtized múltán a tápai vízimalom újból felszínre hozza az emléket és a hangulatot: „Sziget alatt régen / – Ó holt magyarok – / Amaz Arany János / Oda ballagott. / Énekelt is róla, / Mikor este lett, / Margit szigetén már / Borús éneket.” (*Vízimalom*) A húszas évek elején *Az Isten malmai* hasonló hangulatot idéz. Bár hangulatban Juhász csaknem egész lírája rokon az *Őszikék* Aranyával.

Költészetében közvetlen Arany-hatás is kimutatható: témában, kifejezésben, stílusfordulatban, formai megoldásban, de ezek filológiai boncolgatása aligha vinne közelebb a lényeghez. Juhász annyira szuverén költő, hogy a kapott inspirációkat mindig teljesen egyéni módon ötvözi művészetébe. Példaként említhetjük fiatalkori balladáit. A *Fehér Anna* még formában is azonos Arany *Zách Klárájával*: Aranynál: „Király asszony kertje / Kivirul hajnalra: Fehér rózsá, piros rózsá . . . / Szőke leány, barna” Juhásznál: „Fehér Anna lelkem, / Fehér őszirózsá, / Szeress engem a virágnak / Virulás a sorsa!” Juhásznak *A váradi püspök lánya* című költeménye mind témában, mind versformában rokon Arany *Szent László* című balladájával. Mindkét költőben megtalálható a nosztalgia az elhagyott egyszerű élet után. Arany így panaszkodik: „De hogy a mezőt, az anyatermészet / Kebelit elhagytam, sajog egy érzet, / Holtig sajog itt benn . . .” (*Vásárban*) Juhász pedig: „Ha itt maradtam volna szépen / És fogtam volna a gyalút, / Utód apáim örökében. / Az óra szól kakukk, kakukk!” (*Szőgedi interiőr*) Nézzünk egy közös szóképet is. Aranynál: „Gyékyenes, abroncsos alföldi szekér, / Honnan cipel a sors – s e három egér? ” (*Vásárban*) Juhásznál: „A nagykörút során dörög a társzerkér /

Elébe fogva két öreg, iromba állat / Két szürke paripa, két szomorú egér.” (*A csataló*) Folytathatók a példákat, de a két költő rokonságát ennyi is tanúsítja.

A századelőn induló fiatal költők Aranyt közelebb érezték magukhoz, mint Petőfit. Petőfi csillagként ragyogott a magyar égen, de benne nem a költőt, hanem a szabadsághőst, a népevért tisztelték. Petőfi mítosz lett, Arany emberközelen maradt. Ezért tartja Juhász Gyula Csokonait „eszmei merészségben, érzelmi szilajságban Petőfi előzőjének”, művészetében pedig „Arany prófétájának”.⁶⁰ Kosztolányi akkor fordul Petőfihez, amikor Bécsben, az idegen környezetben „kissé magyarnak”, „sovinisztának” érzi magát, akkor idézi a *Szabadság, szerelem!* című versét pontatlanul, hazafias verssé alakítva: „Petőfire térek – írja Babitsnak. – Hogy is szól a dal: „Haza és szerelem . . .” Lássá most megértem ezt a felkiáltást!”⁶¹

Az egyetemi ifjak közül a „konzervatívabb” beállítottságú debreceniek, a „Bokréta-kör” tagjai tekintették Petőfit példaképüknek. Oláh Gábor huszonöt éves korában kétségbeesett levelet ír Juhász Gyulának, hogy Petőfi az ő korában már milyen pályát futott be: „Ő 26 éves volt, értsd meg, Gyula! 26 éves, mikor meghalt s mit hagyott maga után!”⁶² Fél évvel később beszámol Juhásznak, hogy Petőfiről szándékozik írni:

„Tudod-e – lelkesedik –, hogy én Petőfibe bolondultam vissza? Igen! Már gatyás kölyök koromban is faltam, most újra az ő üdeségében, kiapadhatatlan sokszerűségében fürdetem lelkemet. Írni akarok egy kis könyvet a Petőfi képzeletéről; kimutatnám benne, hogy éppen a képekben nyújtása teszi a költőt igazán nagy költővé. Vannak hangulat-költők, vannak képzelet-költők; amazok olyanok, mint a csendes alkonyat, emezek: mint az égbolt zenitjén ragyogó nap! Én ezeknek az utóbbiaknak zászlajához szegődtem.”⁶³

⁶⁰ Uo. 24.

⁶¹ Lev. 58–59.

⁶² JGYÖM, 9., 86.

⁶³ Uo. 97.

Később örömmel fedezi fel, hogy „Petőfinek a *Felhők* c. ciklusa nagy hatással volt Nietzschére”. „Meg is zenésített közülük (. . .) Hármaztatott büszkeséggel írom „Petőfi képelete” c. értekezésemet! Barátom, Petőfi oly nagy, mint a felhőkbe vesző havasok . . .”⁶⁴

Juhász inkább Aranyért lelkesedett, taszította a hivatalos „langyos, limonádés, parádés és etikettes kultusz” Petőfi körül: „Az iskolában és az életben, a tudományban és a költészetben csináltak egy fura maskarát – írja 1908 januárjában –, egy hazafias és eszményi madárijesztőt, egy irodalmi lovaszobrot hálócspikével: és azt elnevezték Petőfinek (. . .) Írásban, szóban, dalban és képben úgy állítják be Petőfit, mint a közismert, az undorig híres olajnyomat, amelyen Petőfi szépen megfésülve, új blúzban, ünnepélyesen a porba írja szép kalligrafikus betűkkel, a vérével: Hazám!” Ezzel állítja szembe saját Petőfi-képét:

Az én lelkemben úgy él a te képed:
Nagy garabonciás, a széllal dacolva
Úzöd a jövőt és a messzeséget,
Belesírván a lelked a dalodba.

. . .

Te kócos üstökkel, tüzes szemekkel
Pihenni térsz, gubbasztva egy sarokba,
Míg beszürkül a tört ablakon a reggel.

(*Petőfikép*)

Ez idő tájra esik összekoccanása Adyval Arany vagy Petőfi elsőbbségén. Ady a hagyományokkal szakító, forradalmár Petőfire esküdött, Juhász tőle szokatlan hevességgel védelmezte Aranyt. „Ady előtt egy kicsit mindig gyanúsak voltak a „mesterség emberei” – emlékezik vissza Juhász;⁶⁵ később egy interjúban így idézi fel az eseményt: „Ady nem szerette Aranyt, Petőfit sokkal többre értékelte. Egy alkalommal, per-

⁶⁴ Uo. 107.

⁶⁵ JGYÖM, 6., 435.

sze pezsgős, éjszakai alkalommal, túlságosan is heves vita keletkezett Arany János fölött. Ady nem tudta elfogadtatni az álláspontját, végezetül dühösen faképnél hagyott bennünket.” Az esetről több kortárs is megemlékezik. Ady később – ha fenntartásokkal is – módosítja Aranyról kialakított képét, kinek – saját szavait idézve: „irodalmi barátaim” „szinte valamennyien s a legháborúsabb napokban is alázatos hódoló voltak”: „Valljuk be – írja –, hogy Arany János domíniumán olyan ipartelep támadt, mely kegyetlen zsákmányolásával végre is, még Magyarországon is, forradalmat csinált.”⁶⁶

A vita Adyval nem hagyta érintetlenül Juhászt, több cikkében megkísérli igazolni felfogását. A Fedák Sári alakította *János Vitéz*ről megállapítja: „jobban elterjedt a paloták és kunyhók emberei között, mint a Petőfi Sándor kétségtelenül szép, de kétségtelenül hosszú népmeséje.”⁶⁷ Petőfi halálának hatvanadik évfordulóján fejti ki Adyval szemben saját Petőfiképét. A „magyar természet egyik legszebb, legigazabb vadvirágának” mondja Petőfit: „Nem volt ő se valami túlságosan kipallérozott szellem, se valami nagyon jövőbe látó reformátor” – írja, majd megállapítja, hogy jakobinussága „érdekes, becsületes és művészi póz volt”.

„Petőfi becsületből állt a forradalom mellé sőt élére – magyarázza –, mert úgy érezte, hogy most ez kell a magyarnak és mert az ő véréről, a szegény, árva misera plebsről volt szó (. . .) a boldogságot és testvériséget követelő, a királyokat és urakat elkergető Petőfi versek rossz versek, bár néha igazuk van. Nem ez a valódi Petőfi, nem ez a jó Petőfi. . . És legfőképpen és elsősorban nem ez a modern Petőfi, a mi Petőfink. Mert az igazi Petőfi azokban a bájos, finom, magyar szilajsággal vagy magyar szordinóval ellátott versekben él, sír, ujjong és dalol, amelyek a becsali csárdáról, az alföldi hírös városról, az éj tengerében fürdő holdvilágról, a fákkal beszélő, bús őszi szélről, a meredek pincegádorrról, a lopott lóról, Liliom Petiről, Panyó Panniról és Csokonai Vitéz Mihályról szólnak.”⁶⁸

⁶⁶ Ady Endre: *Strófák „Buda halálá”-ról* Nyugat, 1911. I. 32–34.

⁶⁷ JGYÖM, 5., 193.

⁶⁸ Uo. 268–69.

Juhász Gyula Petőfi-képét csak az 1918-as forradalom alakította át; ekkor font koszorút a forradalmár Petőfinek,⁶⁹ állította példaképül az októberi ifjúság elé,⁷⁰ és nevezte magukat Petőfi utódainak.⁷¹ Petőfi neve innentől jelszó számára: „Petőfi volt az első – írja –, aki igazságot szolgáltatott Dózsának”,⁷² Petőfi énekelte meg először Rákóczit: „Petőfi, akinek még Kossuthról se volt egy jó szava”.⁷³ Évente megemlékeznek Petőfi halála évfordulójáról, még az Ady-évfordulón is Petőfit idézi:⁷⁴ „Petőfi után a legnagyobb magyar költő – állapítja meg Adyról halála második évfordulóján.⁷⁵ Petőfi szellemét szólaltatja meg 1920-ban, a forradalmak bukása után: „A lángész fényében ellobogott meteorunk valahol a segesvári sír ölen pihent már, nem bántotta többé az Egy gondolat, de kísértő lelke föl járt a magyar fantáziákban és viharos éjfelen, ha az udvarházak ablakán bezörgetett a Nemere, a virrasztók és zsoltározók, a torozó és zomatoros magyarok a fekete éjszakába kitekintve látni vélték a lobogó sörényű, lángoló tekintetű, karbonári köpenyű dicső garabonciást és imádságos áhítattal rebegették: *Petőfi él!*”⁷⁶ Sohasem mulasztja el szót emelni a húszas évek szólamos ál-Petőfi kultusza ellen, amikor „Nevét idézik, de szellemét nem” (*Petőfi centenárium*), és „tabut csinálnak Petőfiből!”⁷⁷ „Petőfi egy volt, Istentől ajándék / S nem Petőfi, ki ma úgy dalol” – okítja Petőfi szólamos követőit. (*Vojtina új ars poetikája a fiatal költőkhöz*) Ő mindig csak Petőfi szellemét, sohasem modorát, formáját követte.

⁶⁹ JGYÖM, 6., 97–99.

⁷⁰ Uo. 100.

⁷¹ Uo. 178.

⁷² Uo. 160.

⁷³ Uo. 212.

⁷⁴ Uo. 285.

⁷⁵ Uo. 370.

⁷⁶ Uo. 279–80.

⁷⁷ Uo. 469.

„Egy nagy bűnöm van – panaszolja később –, hogy Petőfi eljövendő országáról álmodom.”⁷⁸

Arany-rajongását Petőfi mágnes-vonzása sem homályosította el. A forradalom napjaiban is, a megcsonkított hazára vetve tekintetét, Aranyra gondolt, ki „túlérző fájvirág lelkével eposzi és balladai tervek mögé húzódik az élet és a világ kegyetlen illetve elől.”⁷⁹ Őt idézi Zöldi Mártonról és Gozsdu Elekről írt nekrológiájában: „hálnak, hálnak, egyre hálnak, színe java a magyarnak”.⁸⁰ Szabó Dezső *Az elsodort falujának* parasztimádatával szemben is Aranyt idézi, ki

„Pestre jött, Pesten maradt és csak Ószikéi bánatos hajtásaiban honvágyott a falu után, ahol nyomorgó nótáriusnak és koplaló tanárnak jó volt, de bizony költőnek mégis csak az átkozott nagyvárosba kellett feljönnie.”⁸¹ Vagy másutt: „az öregedő költő Margit szigetén, a fiatal világváros kellős közepében, olyan elfinomodott lírát adott, amely bármely nyugati modernnek is csak becsületére válnék.”⁸² Juhász mindig a világirodalommal szinkronban levő modern költőt hangsúlyozza Aranyban, aki „margitszigeti tamburáján, a nagyváros poros és füstös forgatagában élő neuraszténiás mai poéta őszinte szívhangjait” pendítette meg.⁸³ „Ő az első modern költőnk – kiáltja világgá 1932-ben, Arany halálának ötvenedik évfordulóján – tartalomban és formában, lélekben és szellemben, idegeivel és szemléletével egyaránt, aki a legősibb népi talajon, a legdúsabb televényen újszerű, egyéni hajtásokat hoz.”⁸⁴

Íme a szál, mely Juhász líráját – minden filológiaiag ki-mutatható hatáznál beszédesebben – Arany János művészetéhez köti. Juhász Gyula is kiforrott művészetében népi talajon, a legdúsabb televényen hoz újszerű, egyéni hajtásokat. Arany-tisztelete, rokonság-tudata soha oly erős, mint a húszas évek-

⁷⁸ JGYÖM, 7., 202.

⁷⁹ JGYÖM, 6., 107.

⁸⁰ Uo. 204.

⁸¹ Uo. 240.

⁸² Uo. 420–21.

⁸³ Uo. 431.

⁸⁴ JGYÖM, 8., 347.

ben. Egymás után sorjáznak Aranyhoz írt versei: „Falusi csöndben, termékeny magányban / Megint utódod lettem, nagy előd – sírja bele a magányos éjszakába – (. . .) Te vagy a költő most nekem, ki messze / Viharban jártam, hol jég s vér esett.” (*Arany Jánoshoz*) Vagy: „Lábad nyomába lépek elmerengve / A magyar éjben, ahogy ballagok.” (*Arany nyomában*) Idézhetnők még az *Ének Arany Jánoshoz*, az *Arany estéje* című verseket vagy az Arany ihletésére és mintájára írt *Vojtina új ars poetikája a fiatal költőköz* és a *Vojtina új levele öccséhez a drámairásról* című ars poetika értékű vallomásokat is.

A húszas évek mellőzése, üldöztetése, elmagányosodása még jobban közelíti Juhász Gyulát az *Őszikék* Arany Jánosához. Most érti meg igazán: „Milyen nagy magányos volt ez az igaz ember és költő!” mind jobban érzi, hogy „A szenvedő Arany, ahogy lassan előtűnik fájó, meztelen lelkével művészetének leple alól, olyan közeli hozzánk, annyira rokon velünk, oly igen időszerű.”⁸⁵ A kurzus támadásai ellen Arany *Epilógus*ából idéz mottónak: „Ha egy úri lócsiszárral / Találkoztam s bevert sárral: / Nem pöröltem. / Félreálltam, letöröltem.” Mindinkább Arany bölcs, belenyugvó filozófiája válik eszményévé, Aranyé, aki „állandóan a lét és nemlét nagy kérdésein töprengett”, akinek a „legigazibb és legtisztább magyar filozófiának, a humornak aranya ragyog minden során, az életnek mindent megértő és megbocsátó szemlélete, a hiúságok hiúságának mély átérzése lebeg az ő vizének mélységei felett.”⁸⁶ (Egyébként e mondat is parafrázis Arany *Dante* című verséből.) Arany bölcs humora a legerősebb kötelék, ennek szelleme ihleti a *Szakállszárító* aforizmáit, karcolatait, a kor visszasságait pellengérré állító szatíráit. „Mennyi szájhős! mennyi lárma! / Egyre süllyed a naszád; / Nem elég csak emlegetni / Tudni is kell jól szeretni, / Tudni bölcsen a hazát” – írja Arany *A régi panaszban*. Nem ezzel csengenek-e egybe Juhász

⁸⁵ Uo. 346–47.

⁸⁶ Uo. 346.

aforizmái: „Ma a fórumon mindenki a legnagyobb magyar akar lenni. Ezért nincsenek ma nagy magyarok.” Vagy: „Aki nagyon magyarkodik, az nem nagyon magyar!”⁸⁷

A „nagy repülések és nagy diktátorok ideje, a rekordok és reklámok világa” nem a Juhász Gyula világa, miként Tisza Kálmán kora sem volt Arany János világa, ezért érzi egyre rokonabbnak „a paraszti sorból goethei magaslatokra emelkedő” Aranyt, fordítja tekintetét „e szép csöndesen ballagó, szemérmes és szerény, szelíd és szenvedő magányos felé”.⁸⁸ „Arany a csendes óceán” – belőle merít erőt csüggedt perceiben. Nála a húszas években „A hagyományokkal szakító Petőfi és a hagyományokat ápoló Arany egészen szépen megáruznak egy gyékényen”.⁸⁹ „Én a lényeg embere vagyok – írja 1927-ben. – Császár Elemérnek tudnia kell az irodalomtörténetből, hogy Juhász Gyula éppen a hagyomány és a haladás összekötője az új magyar költészetben.”⁹⁰ Ez valóban így igaz! A forradalomért, a haladásért küzdő Juhász Gyula még utolsó éveiben, betegen a szanatóriumban is, Aranyt idézi: „Hallom, hogy verseket írt tegnap és ma – vallatja az interjú készítő Kellér Andor. – Igen – mondja oly halkán, hogy alig lehet hallani szavát –, igen. Verset írok eppúgy, mint Arany János, amikor azokat a verseit írta, amik mellé odajegyezte: Nem megy. Nem megy.”⁹¹

KISPÉTER ANDRÁS

⁸⁷ JCYÖM, 4., 280–84.

⁸⁸ JGYÖM, 8., 146–47.

⁸⁹ Uo. 52.

⁹⁰ Uo. 122.

⁹¹ JGYÖM, 3., 308.